

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

UDK 34

ISSN 0583-5062

ГОДИШНИК

НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE

DE LA FACULTÉ DE DROIT
„JUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE

*ВО ЧЕСТ НА
ЈАНЕ МИЉОВСКИ*

ТОМ
54

Скопје 2016

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

ГОДИШНИК

НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
“IUSTINIANUS PRIMUS” DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р ЈАНЕ МИЉОВСКИ

Скопје 2016

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“— СКОПЈЕ
L'UNIVERSITE "ST CYRILLE ET METHODE" – SKOPJE

ГОДИШНИК НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ГОДИШНИК	ТОМ 54	СКОПЈЕ	2016
----------	--------	--------	------

Издавач: Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

За издавачот: проф. д-р Сашо Георгиевски, в.д. Декан

Адреса на издавачот: бул. Гоце Делчев 96, 1000 Скопје, Р. Македонија

Главен и одговорен уредник: проф. д-р Александар Стојков

Уредувачки одбор:

проф. д-р Владимир Кандиќјан (Правен факултет „Јустинијан Први“—Скопје)
проф. д-р Весна Пендовска (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Ванчо Узунов (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Тодор Каламатиев (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Горан Коевски (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Димитар Гелев (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Александра Максимовска (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Александар Климовски (Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје)
проф. д-р Фрањо Штиблар (Правен факултет во Љубљана, Словенија)
проф. д-р Катарина Зајц (Правен факултет во Љубљана, Словенија)
проф. д-р Матјаж Амброж (Правен факултет во Љубљана, Словенија)
проф. д-р Младен Ведриш (Правен факултет во Загреб, Хрватска)
проф. д-р Иван Коприќ (Правен факултет во Загреб, Хрватска)
проф. д-р Хрвоје Арбутина (Правен факултет во Загреб, Хрватска)
проф. д-р Давор Деренчиновиќ (Правен факултет во Загреб, Хрватска)
проф. д-р Александра Јовановиќ (Правен факултет во Белград, Србија)
проф. д-р Сима Аврамовиќ (Правен факултет во Белград, Србија)
проф. д-р Срџа Божовиќ (Правен факултет, Универзитет „Медитеран“ во Подгорица, Црна Гора)
проф. д-р Стати Статев (Универзитет за национално и светско стопанство во Софија, Бугарија)
проф. д-р Владимир Петров (Правен факултет, Нов бугарски универзитет во Софија, Бугарија)
проф. д-р Нермин Оруч (Меѓународен универзитет во Сараево, Босна и Херцеговина)
проф. д-р Сенад Софтиќ (Економски факултет, Универзитет во Сараево, Босна и Херцеговина)
проф. д-р Тиери Варин (Харвард универзитет во САД)
проф. д-р Натали де Марселис (Политехнички универзитет во Монреал, Канада)

Секретар: доц. д-р Катерина Шапкова

ISSN 0583-5062

Печати: Академски печат

Лектура: Ивана Коцевска

Тираж: 150

Објавувањето на овој Годишник и подготовката на трудови чии што автори се вработени на Правниот факултет „Јустинијан Први“ - Скопје е во рамки на Проектот “Евроинтеграција на општествениот, правниот и политичкиот систем на Република Македонија”.

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

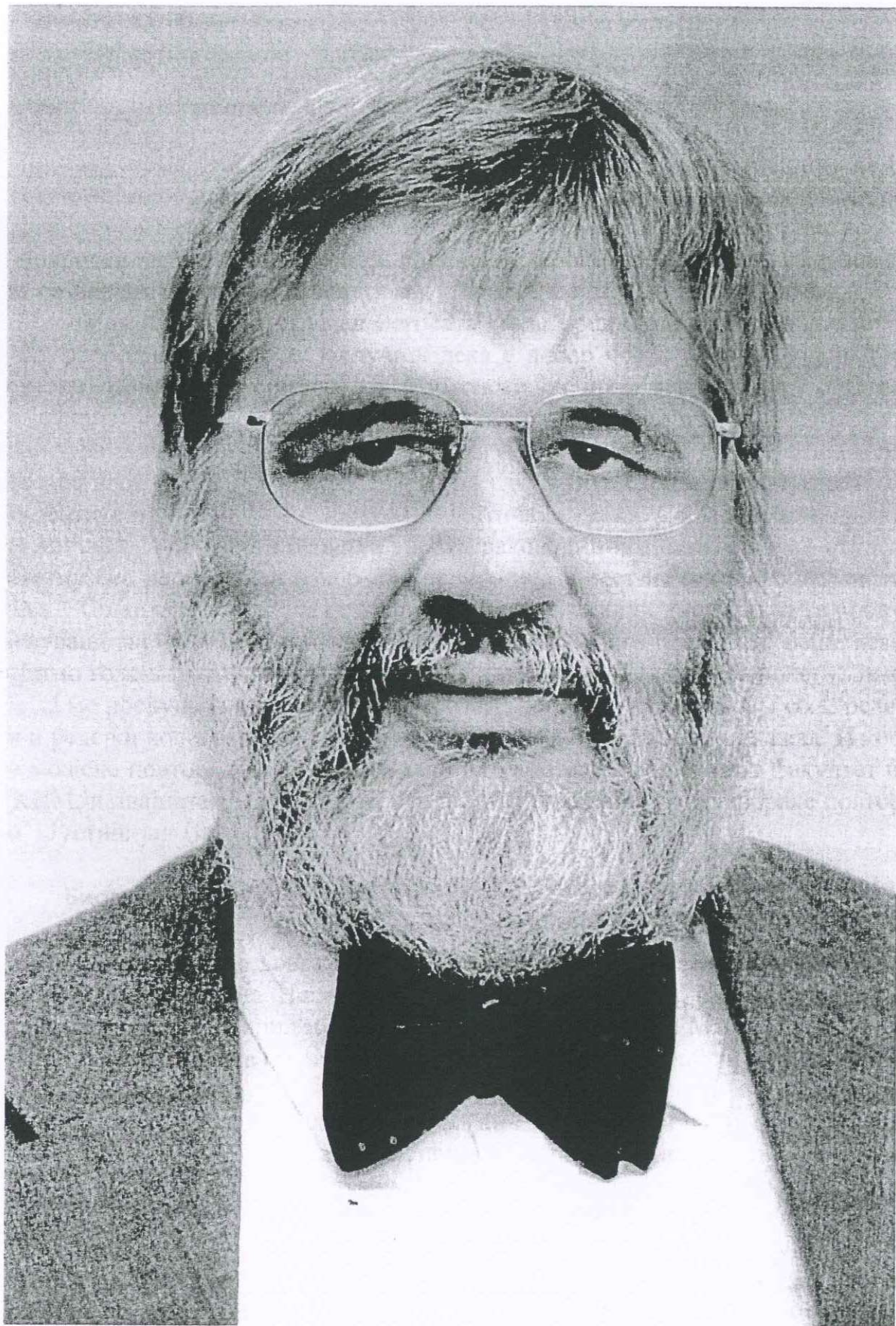
ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
“JUSTINIANUS PRIMUS” DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р ЈАНЕ МИЉОВСКИ

Скопје 2016

ПРОФ. Д-Р ЈАНЕ МИЉОВСКИ

ПРЕДГОВОР

Со голема тага и неверување ја примив жалната вест за трајното заминавање на мојот драг професор, ментор, рецензент, искрен пријател и пред сè, човек со неизмерна добрина, проф. д-р Јане Миљовски. Замина голем човек, извонреден интелект, неверојатен ерудит и длабоко морален човек, кој зрачеше со ведрина, добрина и харизма... „Човека можеш да го запознаеш преку неговата смеа и ако ја засакаш неговата смеа, пред било што да дознаеш за него, слободно можеш да заклучиш дека е добар човек“, вели Фјодор Достоевски. Навистина, професорот Миљовски со пријатна насмевка секогаш гледаше на ведрата страна од животот, секогаш бараше излезни решенија и со ентузијазам го впиваше животот. Многу ја сакаше својата професија и целиот се вложуваше во објаснувањето на сложените економски феномени на студентите по право, новинарство и политички студии. Со задоволство држеше настава, дури и кога беше на високи раководни позиции, бидејќи студентите му беа непресушен извор на инспирација и тест на неговите размислувања... Со колегите водеше безгранични интелектуални дискусии и се воодушевуваше на ширината и начитаноста на некои колеги правници. Беше неверојатно голем другар и многу ги сакаше и почитуваше неговите колеги. Знаеше да ме предупреди дека што и да правам, не смеам да се скарам со.... редејќи и редејќи колеги, и на крајот смеејќи се, дека речиси сите ги кажал. И кога би можеле повторно да избираме дали би работеле на Правниот факултет на УКИМ, и двајцата заклучувавме, без трошка сомнение, би го избрале повторно, „Јустинијан Први“.

Биографија

Професорот Миљовски е роден во семејство на интелектуалци во Скопје на 1 мај 1946 година. Неговиот татко, Кирил Миљовски, бил првиот ректор на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје и член на МАНУ од нејзиниот прв состав, а неговата мајка, Десанка, професор по социологија на Филозофскиот факултет во Скопје. Како вљубеник во техниката и современите технологии, во 1965 година се запишал на Електротехничкиот факултет при Универзитетот во Брауншвајг, најстариот технички универзитет во тогашна Западна Германија. По завршувањето на првиот степен, се префрлил на Економскиот факултет при Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје. Дипломирал во 1973 година, на макроекономската насока. По отслужувањето на воениот рок, се вработил во Републичкиот секретаријат за економски односи при Извршниот совет на Собранието на СР Македонија. Од декември 1976 година, се вработил на Правниот факултет во Скопје, во звањето помлад асистент на научната област политичка економија.

Професорот Миљовски се запишал на постдипломски студии од областа „Стопански развој и методи на економска анализа“ на Економскиот факултет во Скопје. По положувањето на испитите со одличен успех, го одбрал магистерскиот труд по наслов: „Квалитативни промени во структурата на невработените во СР Македонија и можности за решавање на проблемот“ и се стекнал со академскиот степен магистер на економски науки. Од тој момент, проблемот на високата и опстојувачка невработеност станува животна научна преокупација и истражувачки фокус на професорот Миљовски. Токму од тие причини беше и изборот на темата на неговата докторска дисертација: „Невработеноста во самоуправното општество и системските детерминанти на невработеноста во Југославија“, која ја одбрани во декември 1993 година на Економскиот факултет во Скопје, стекнувајќи го научниот степен доктор на економски науки. Во разговорите со постарите колеги, професори на Економскиот факултет во Скопје, ми беше предочено дека неговиот докторски труд е еден од првите во кои се користат програмирањето и статистичките софтвери, изработени во соработка со Универзитетот во Љубљана. Додека многу професори сè уште купуваа машини за пишување, тој веќе користеше компјутер. Во неговиот магистерски и докторски труд отворено се критикува идејата дека „невработеноста е невозможна во социјализмот“. Подоцна, во неговите трудови укажа дека концептот на природна стапка на невработеност, кој се предава во преовладувачката неокласична литература, е неприменлив и мора да претрпи сериозни модификации, кога станува збор за транзициските економии.

Кон крајот на работниот век, професорот Миљовски беше Ректор на Универзитетот Њујорк во Скопје, како и член на Одборот на директори на Македонска берза а.д. Скопје. За тоа колку совесно и одговорно ги извршуваше задачите, доволно сведочи фактот што од болничкиот кревет учествувал во електронското гласање на седницата во последниот петок.

Политички ангажман

Професорот Миљовски беше ангажиран интелектуалец и долгогодишен политичар, со широки познавања од многу области: музика, наука, политика, современа технологија, глобални политички и економски констелации. Во 1991 година го даде својот влог како член на првата експертска Влада на независна Република Македонија. Во 1994 година беше повторно избран за член на Владата на Република Македонија како министер за финансии, а во 1996 година беше назначен за потпретседател на Владата на РМ.

Сите го знаевме како човекот, кој се одважи да понесе огромен дел од историското бреме на приватизацијата, денационализацијата и транзицијата на македонската економија кон современо пазарно стопанство. На една конференција пред неколку години во организација на Австрискиот економски центар, тука на Правниот факултет во Скопје, му беше оддадено посебно признание како еден од основоположниците на економската транзиција и ма-

кедонска варијанта на полскиот реформатор, Лешек Балцерович. Тој ги разграни темелите на приватната сопственост, ја намали улогата на државата во економските текови и помогна во склучувањето на првиот аранжман со ММФ за стабилизација на македонската економија и структурна трансформација. Тој храбро предложи неколку модели на приватизација, преточени во современо законско решение, кое во собраниската процедура претрпе суштински оштетувања под пресата на политичките процеси... Се бореше за праведна приватизација, бидејќи беше убеден во историската важност на овој крупен општествен проект. Се бореше за праведна приватизација, дури и кога некои од неговите сојузници се криеја и бегаа од историската одговорност, дури и кога приватизацијата беше брутално нападна од моќните социјалистички директори, а недоволно заштитена од кривките институции... Потребна е многу подолга временска дистанца, за да се процени тежината на неговата задача во комплексниот историски миг на 90-тите години на минатиот век, како и неговиот ангажман за реализацијата на транзицискиот процес во нашата земја.

Во препознатлив стил, со секогаш ускладени трегери, дизајнерска пеперутка од Виена или Лондон, и задолжителна шармерска насмевка, преговараше за финансиски аранжмани со ММФ, Европската банка за обнова и развој, Светската банка и други институции. Од состаноците со овие институции, беа собрани над 150 милиони долари неповратна помош за Македонија. Беше одговорен за односите со Европската унија и после долги, тешки и неизвесни преговори, го издејствува потпишувањето на Спогодбата за трговија и соработка меѓу Република Македонија и ЕУ во јуни 1996 година.

Дури и многу подоцна, знаеше да извојува победи за Македонија и за академската заедница. Би сакал да акцентирам две анегдоти. Пред еден важен состанок со ММФ, забележал дека буџетските приходи се ниски и дека тоа неминовно значело дека претставниците на Фондот ќе бараат кратења на буџетските расходи и покачување на даноците. Кроток по душа, иако некогаш строг на јазик, ги замолил стопанствениците во Стопанската комора да ги уплатат јавните давачки навреме, бидејќи последиците од кривкиот буџет биле катастрофални. За две седмици, кога дошле претставниците на Фондот, буџетските приходи биле двојно повисоки од планираните, бидејќи менаџерите ги платиле давачките не само за тековниот квартал, туку и за следниот. Го сакаа, го почитуваа, но и му се плашеа, бидејќи знаеја дека е бескомпромисен и принципиелен. Академската заедница би требало да знае дека има сопствени приходи и своја сметка 788 исклучиво заради залагањатана професорот Миљовски. Во 2003 година, заедно со претставничката на ММФ, шеесетипетгодишната Латвијка Илона Кастро, бевме на разговор кај професорот Миљовски. Таа го убедуваше дека универзитетите не треба да имаат сопствени буџетски приходи и дека сите уплати од студентите треба да одат на општата буџетска сметка. Со многу анегдоти, илустрации на последиците од губењето на финансиската автономија, аргументи и компаративни прикази, професорот Миљовски ја убеди гостинката сопствените приходи на државните универзи-

тети да останат на нивно располагање. Не ја убеди да препорачаат назначување одговорни министри за финансии, кои нема да доцнат со трезорските налози и ќе знаат да го почитуваат достоинството и да го ценат трудот на академскиот кадар, барем на најстариот и најдобриот универзитет. А, се обиде, иако тоа не се бараше од него.

Научен придонес

Професорот Миљовски го запознав во 1999 година, во неговиот кабинет. Пишуваше задлабочен на неговиот бел IBM компјутер, кој подоцна великодушно ми го отстапи на користење. Исто, како и неговиот кабинет. Во позадината се разлеваше пријатниот глас на познатата цезерка, Ета Џејмс. Музиката беше нераскинлив дел од неговиот живот. Уживаше во квалитетниот звук, самиот нарачуваше делови за изработка на звучници, квалитетни одрангот на Bang and Olufsen... Во бетонскиот лавиринт на факултетот, тој го беше претворил неговиот кабинет во слободнамислечка зона. Како што кажа и проф. д-р Елена Градишки, тој беше слободоумен човек во вистинска смисла на зборот. Зборуваше елоквентно, директно и концизно, често пати, татковски и пријателски... Разговорот околу мојот можен ангажман за демонстратор, заедно со неговиот колега, проф. д-р Владимир Кандиќан, беше долг, инспиративен и неверојатно мотивирачки.

Оттогаш па наваму, постојано и постојано, се уверував дека неговите размисли се неверојатно длабоки, комплексни и мултидисциплинарни, а истовремено преточени во извонредно интересна, концизна и колоритна академска форма. Се ужаснуваше од долги дигресији, развлечени формулации и говор, кој не нуди нова содржина. Знаеше да искритикува некој академски труд, со коментар дека „неговиот придонес е во тоа што заклучил дека кога доаѓа пролетта, природата раззеленува“. Не сакаше да објавува трудови, само и само за да ги задоволи академските рокови. Често знаеше да ми каже дека ако во моментот нема што ново да понуди, тогаш не сака „да ја загадува академската средина“ и дека кога објавува, сака да биде сигурен дека трудот нуди оригинален придонес. За жал, таа негова карактеристика не ја поседуваат сите научници. Ќе треба уште долго време за да ги апсорбираме неговите идеи за поттикнување на долгорочниот економски растеж, невработеноста и користите од приватизацијата. Во неговиот широк опус на научноистражувачка работа се забележливи неговите бројни настапи на научни и стручни конференции, советувања, семинари, како и неговите стручни и научни трудови објавувани во земјата и странство. Располагаше со богати теоретски знаења, но и драгоцено практично искуство стекнато низ вршењето одговорни задачи на високи раководни позиции.

Професорот Миљовски како научен работник го красеа следниве особини: респектирање и примена на достигнувањата на економската наука, висок степен на аналитичност и логично извлекување на релевантни заклучоци, моќ за полемизирање со поинакви ставови и заклучоци, користење на совре-

мени методи на научноистражувачка работа, безгранична грижа за научниот подмладок и многу други.

Пред нас беа толку многу планови и нереализирани идеи, толку многу разговори за широк спектар теми... Планиравме да Ве изненадиме со публикувањето на овој зборник во чест на 70-годишнината од Вашето раѓање. Со него сака(в)ме достоинствено да ги одбележиме животот, делото и Вашите придонеси во науката, образованието, политичкиот, економскиот и социјалниот развој на Македонија. Зборникот излезе... А, јас уште долго време нема да ја прифатам суровата реалност дека не сте физички присутен. Бидете горди на својот влог за Македонија, на Вашата сопруга, Ита, на Вашите деца, Калина, Кирил и внукот Александар... И бидете убедени дека оваа институција, во која минавте најголем дел од Вашиот работен век и во која едуциравте триесетина генерации правници, новинари и политолози, ќе опстои и ќе го зачува престижот. Затоа што, тоа Ви го должиме Вам, на сите наши претходници и на идните поколенија.

Vir sapit qui pausa loquitur!

Проф. д-р Александар Стојков

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	VII
д-р Јадранка Дабовиќ Анастасовска, д-р Валентин Пепељугоски ПРЕНОСЛИВОСТА НА ПАТЕНТОТ УСЛОВ ЗА ЕКОНОМСКО ИСКОРИСТУВАЊЕ И ЕФЕКТУИРАЊЕ НА МАТЕРИЈАЛНИТЕ (ИМОТНИТЕ) ПРАВА НА НОСИТЕЛОТ НА ПАТЕНТОТ	1
д-р Тодор Каламатиев, д-р Александар Ристовски ЕКОНОМСКИ ЗАВИСЕН ТРУД И ЕКОНОМСКИ ЗАВИСНИ РАБОТНИЦИ – НОВА ФОРМА НА РАБОТА И НОВ (<i>TERTIUM GENUM</i>) РАБОТНО-ПРАВЕН СТАТУС НА РАБОТНИЦИ ПОМЕЃУ ВРАБОТЕНИТЕ И САМОВРАБОТЕНИТЕ ЛИЦА	33
д-р Горан Коевски, д-р Дарко Спасевски НАЈНОВИ ТЕНДЕНЦИИ ВО РАЗВОЈОТ НА ДОГОВОРНОТО ПРАВО ЗА ГРАДЕЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2011 – 2016 ГОДИНА)	59
Vesna Pendovska, PhD, Aleksandra Maksimovska, Ph.D, Elena Neshovska Kjoseva, Ph.D TAX “INVESTMENT” POLICY: CASE STUDY ON THE COUNTRIES IN SOUTH EASTERN EUROPE	71
Prof. D-r Poliksena Gavroska, MSc. Ilija Rumenov PROVISIONAL, INCLUDING PROTECTIVE MEASURES IN THE BRUSSELS IIBIS REGULATION AND THEIR ENFORCEMENT IN THE EU	93
д-р. Димитар Гелев ОРГАНИЗИРАЊЕ НА АКЦИОНЕРСКО СОБРАНИЕ	111
д-р Тони Дескоски, д-р Вангел Доковски ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ НА ТОЧКИТЕ НА ВРЗУВАЊЕТО КАЈ СЕМЕЈНИТЕ ОДНОСИ СО СТРАНСКИ ЕЛЕМЕНТ	125
д-р Тања Каракамишева-Јовановска ЕВРОПСКИТЕ ПАРТИИ И ПОЛИТИЧКИТЕ ГРУПИ ВО ЕВРОПСКИОТ ПАРЛАМЕНТ	141
д-р Татјана Петрушевска, м-р Марјан Попески УКРАИНА: ОСИЛО ИЛИ ПОСЛЕДНАТА ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКА ВОЈНА	159
д-р Рената Тренеска-Дескоска УСТАВНИ ПАРАДОКСИ НА ПОМИЛУВАЊАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД 12.4.2016 ГОДИНА	197
д-р Никола Тупанчески, м-р Драгана Кипријановска КАЗНЕНОПРАВНА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА ОД ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОПСТВЕНОСТ	217
д-р Ванчо Узунов, д-р Биљана Петревска ЕКОНОМИКА НА КРИМИНАЛОТ: БАЗИЧНИ АСПЕКТИ	237

д-р Александар Стојков, д-р Игор Величковски, м-р Ивана Рајковиќ ПОВРЗУВАЊЕ НА ПЕРИФЕРНИТЕ ВАГОНИ КОН ЛОКОМОТИВАТА НА ЈАДРОТО НА ЕВРО ЗОНАТА: НЕВОЗМОЖНА МИСИЈА?	257
д-р Ненад Гавриловиќ ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТА ПРЕДИЗВИКАНА ОД ЖИВОТНИ: ОПШТ РЕЖИМ	301
д-р Мишо Докмановиќ ИЗБОРИТЕ НА ПРВАТА ДЕКАДА – СОЈУЗНИТЕ И РЕПУБЛИЧКИТЕ ИЗБОРИ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ ОД 1945 ДО 1953 ГОДИНА	325
д-р Јасна Бачовска-Недиќ, д-р Милена Апостоловска-Степаноска, д-р Христина Рунчева Тасев ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ И ТЕОРИЈАТА НА ЈИРГЕН ХАБЕРМАС ЗА „УСТАВНИОТ ПАТРИОТИЗАМ“	341
д-р Владимир Божиновски ДЕФИНИРАЊЕ НА СОПСТВЕНОСТА ВО РАЗВИЕНИОТ СРЕДЕН ВЕК: ХРИСТИЈАНСКИОТ КОНЦЕПТ НА ЕВРОПА И ПРАВОТО НА СОПСТВЕНОСТ	355
доц. д-р Иван Дамјановски ИСТОРИСКО ИНСТИТУЦИОНАЛИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА НА ПРОШИРУВАЊЕТО НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	365
д-р Неда Здравева ЦЕНА НАСПРОТИ ВРЕДНОСТ – ПРАВНИ И ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ НА НАДОМЕСТУВАЊЕТО НЕМАТЕРИЈАЛНА ШТЕТА	379
д-р Елена Игновска АЛТЕРНАТИВЕН (ДОГОВОРЕН) ИМОТЕН РЕЖИМ ВО БРАЧНА И ВОЊБРАЧНА ЗАЕДНИЦА	395
д-р Елена Макревска Дисоска ЕФЕКТИ ОД ФОРМИРАЊЕТО НА ВНАТРЕШНИОТ ПАЗАР НА ЕУ	409
д-р Елена Михајлова ОДРЖУВАЊЕТО НА ГРАНИЦИТЕ ПОМЕГУ КУЛТУРНИТЕ ГРУПИ	433
д-р Милка Ракочевиќ ЗНАЧЕЊЕ И ФУНКЦИЈА НА НАЧЕЛОТО НА СОСЛУШУВАЊЕ НА СТРАНКИТЕ ВО СОВРЕМЕНАТА ПАРНИЧНА ПОСТАПКА	443
д-р Драги Рашковски, д-р Викторија Кафеџиска Е- ГЛАСАЊЕ ВО ШВАЈЦАРИЈА	459

д-р Катерина Шапкива МЕРЕЊЕ НА ЗАШТИТАТА НА СОПСТВЕНИЧКИТЕ ПРАВА: ПРЕГЛЕД НА КОРИСТЕНИ МЕРИЛА ВО ЛИТЕРАТУРАТА ОД ОБЛАСТА НА НОВАТА ИНСТИТУЦИОНАЛНА ЕКОНОМИЈА	475
м-р Катерина Жатева ПРАВНА ЕТИКА ВО САД	495
м-р Марко Кртолица ДИЛЕМИ И ПРЕДИЗВИЦИ ОКОЛУ ЗАДОЛЖИТЕЛНОТО ГЛАСАЊЕ – ПРАВО VS. ПРАВО И ОБВРСКА	507

д-р Катерина Шапкова*

Мерење на заштитата на сопственичките права: преглед на користени мерила во литературата од областа на новата институционална економија

Мери го мерливото, а немерливото направи го мерливо.

Галилео Галилеј

Резиме

Овој труд претставува обид да се синтетизираат мерилата кои се користат во новата институционална економија, а кои се користат како мерка за квалитетот на заштитата на сопственичките права. Во трудот се презентирани шест различни индикатори кои се објавуваат периодично од страна на меѓународни истражувачки центри, односно организации, специјализирани во областа за мерење на институционалниот капацитет на земјите во светот. За секој од индикаторите се дадени информации за издавачот, должината на временските серии и вклучените земји и територии во анализата, употребената методологија, сумарни статистики, како и приказ на трудовите во кои се употребуваат соодветните варијабли. Кон крајот на трудот е поместена кратка критична расправа околу отворените дилеми за квантифицираниот начин на изразување на заштитата на сопственоста.

Клучни зборови: сопственички права; индикатори; институции; економска слобода

JEL кодови: E02; P14.

* Доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.

Новата институционална економија, за разлика од останатите доминантни економски доктрини, ги определува институциите како главна причина за успехот, или евентуално неуспехот на земјите при исполнувањето на економските цели и остварувањето на економските перформанси. Во согласност со оваа школа институциите, односно институционалното опкружување, дефинирани во најширока смисла како „правила на играта“ доведуваат до различни резултати, како на микро, така и на макроекономско ниво.

Темелна институција која обезбедува непречено функционирање на пазарните економии е сопственоста. Заштитата на сопственичките права е потребен услов за да постојат здрави и функционални пазарни економии. Современата литература од областа на новата институционална економија нуди бројни докази во прилог на тезата дека економиите кои обезбедуваат подобра заштита на сопственичките права, пред сè, приватната сопственост, истовремено се поуспешни, побрзо се развиваат, ги стимулираат иновациите, инвестициите итн.

Меѓутоа, главниот предизвик со кој се соочуваат истражувачите во оваа област е отсуство на прецизна дефиниција за институционалниот карактер на заштитата на сопственичките права. Овој проблем, понатаму, создава дополнителни потешкотии за објективно валоризирање на квалитетот на заштитата на сопственоста, како и донесување заклучоци за нејзиниот импакт врз економиите. Затоа, како резултат, во трудовите кои се објавуваат во оваа област во последната деценија се јави нагласена тенденција да се квантифицира заштитата на сопственоста, за да се обезбеди можност за понатамошна анализа на значењето на сопственичките права за економските перформанси на земјите и би се создале услови за интернационална и интертемпорална компарација.

Овој труд претставува обид да се синтетизираат мерилата кои се користат во економската литература од оваа научна област, а кои се користат како мерка за квалитетот на заштитата на сопственичките права. Така, во продолжение ќе бидат претставени шест различни индикатори, кои ги среќаваме во новата институционална економија како апроксимација за сопственоста како формална институција. Овие индикатори се објавуваат периодично од страна на меѓународни истражувачки центри, односно организации специјализирани во областа за мерење на институционалниот капацитет на земјите во светот. Притоа, ќе бидат презентирани информации за издавачот, должината на временските серии и вклучените земји и територии во анализата, методологија за нивна пресметка, сумарни статистики, како и приказ на трудовите во кои се употребуваат соодветните варијабли. Кон крајот на трудот е поместена кратка критична расправа околу отворените дилеми за квантифицираниот начин на изразување на заштитата на сопственоста.

1. Индексот на економска слобода во светот: Сопственички права

Индексот на економска слобода (*англ.* Economic freedom of the world, скратено: EFW) во светот е еден од најчесто експлоатираните индикатори кои се користат како мерила за економската слобода, односно квалитетот на институциите во смисла на заштита на сопственичките права. Овој индекс е подготвен и публикуван од страна на Фрејзер институтот од Канада, кој во соработка со осумдесеттина институти од различни земји од светот подготвува годишни извештаи кои опфаќаат различни составни компоненти на економската слобода. Притоа, под економска слобода се подразбира слободата за избор на субјектите, можноста да се врши доброволна размена, слободата за влез и излез од дејноста, како и заштитата на приватната сопственост и безбедноста на економските агенти. Во суштина, ваквото толкување на економската слобода е на линија со дефиницијата на пазарна економија во согласност со класичната економска доктрина, која во фокусот ја става доброволната размена, слободното дејствување на пазарите, минималната држава и заштитата на сопственоста.

Индексот на економска слобода прв пат е објавен во 1996 година од страна на авторите Гвартни и Лосон, а во 2010 година на истражувачкиот тим се приклучува и Хал. Податоците кои се објавени во рамки на овој проект датираат наназад до 1970 година (за селектиран број на економии). Последниот извештај објавен во 2015 година, а кој се однесува на степенот на економска слобода во светот во 2013 година, вклучува податоци за вкупно 157 земји и територии (Gwartney, Lawson & Hall, 2015). Од 1970 до 2000 година индексот се објавува на секои пет години, додека од 2000 година наваму се објавува со годишна фреквенција. За дел од земјите и териториите вклучени во овој индекс, Фрејзер институтот објавува податоци и за вредностите на индексот во верижна варијанта.

Индексот EFW опфаќа неколку аспекти кои се составен дел на економската слобода. Информациите кои се вклучени во овој индекс се организирани во пет области, односно подрачја: 1) големина на владата; 2) правен систем и сопственички права; 3) стабилни цени/пари; 4) слободна меѓународна размена и 5) регулација на кредитниот пазар, пазарот на труд и на бизнисите. Првата област ги испитува прашањата поврзани со државната потрошувачка и инвестициите, даноците, трансферите, јавните претпријатија и др. Областа правен систем и сопственички права ги опфаќа прашањата за независноста во работењето на судовите, заштитата на сопственоста, исполнувањето на договорите и др. Стабилни пари/цени ја испитува монетарната понуда и инфлацијата. Во областа слободна меѓународна размена се опфатени царинските и нецаринските бариери, регулацијата во овој домен, како и трошоците и контролата на мобилноста на добра, услуги и капитал. Последната област, регулација, ја опфаќа регулацијата на кредитниот пазар, пазарот на труд и регулација

на бизнисите. Секоја компонента се изразува на релативна скала во ранг од 1 (еден) до 10 (десет), при што со 10 се означени најслободните реализации, додека нулата е резервирана за неслободните случаи.

Во следната табела, Табела 1, се презентирани информации за вредноста на EFW индексот и рангирањето на селектирани земји од извештајот во 2013 година во споредба со 2000 година, како и информации за процентуалната промената на индексот и рангот во посочените години. Интересно е да се напомене дека веќе неколку последователни години, највисоко рангирани земји од аспект на економските слободи се азиските држави Хонгконг и Сингапур, респективно, додека најмалку слободни земји, во согласност со ова мерило, се Р. Конго и Венецуела.

Табела 1: Приказ на EFW индексот и рангот на определени земји (2013 и 2000 година)

Rank2013	Земји	EFW2013	EFW2000	Rank2000	Промена EFW (%)	Промена ранг
1	Хонгконг	8,97	8,86	1	1,24	0
2	Сингапур	8,52	8,61	3	-1,05	+1
3	Нов Зеланд	8,19	8,52	5	-3,87	+2
16	САД	7,73	8,65	2	-10,64	-14
17	Романија	7,69	5,27	110	45,92	+93
29	Германија	7,50	7,67	19	-2,22	-10
42	Бугарија	7,33	5,37	108	36,5	66
42	Чешка	7,33	6,54	67	12,08	25
47	Полска	7,29	6,34	74	14,98	27
60	Македонија	7,19	7,36			
68	Италија	7,13	7,36	36	-3,13	-32
85	Грција	6,87	6,93	48	-0,87	-37
101	Србија	6,65	6,72			
111	Словенија	6,44	6,72	58	-4,17	-53
156	Р. Конго	4,72	3,97	122	18,89	-34
157	Венецуела	3,23	5,83	94	-44,6	-63

Извор: Economic Freedom of the World (2015), калкулациите се авторски.

Правниот систем и заштитата на сопственичките права се детално претставени во рамки на втората компонента од овој индикатор. Оваа област се состои од девет поткомпоненти кои го отсликуваат квалитетот на институциите поврзан со правниот систем и сопственичките права. Така, во оваа група се вклучени следните информации: 1) независност на судството; 2) непристрасност на судовите; 3) заштита на сопственичките права; 4) вмешување на војската во владеењето на правото и политиката; 5) интегритет на правниот систем; 6) правно исполнување на договорите; 7) регулаторни ограничувања на продажбата на недвижниот имот; 8) доверливост на полицијата; и 9) биз-

нис трошоци на криминалот. EFWPR, идентично како EFW, се прикажува на скала со широчина 1-10, каде со 1(еден) е означена најлошата можна заштита на правата и стабилност на правниот систем, додека 10 (десет) прикажува силна заштита на правата и стабилен систем.

Во наредната табела се презентирани сумарните статистики за EFWPR индексот, пресметани врз основа на достапните податоци за EFW индексот. Во табелата, редоследно се прикажани просечните вредности во различни години, стандардната девијација, минималниот и максималниот податок, како и бројот на земји кои се вклучени во изработката на EFWPR индексот.

Табела 2: Сумарни статистики за EFWPR индексот (2000 – 2012 година)

Год.	Просек	Стан. дев.	Мин.	Макс.	N
2000	5,97	2,03	1,16	9,62	123
2001	5,59	2,06	1,16	9,25	123
2002	5,37	1,97	1,39	9,06	123
2003	5,48	1,91	1,65	8,98	140
2004	5,35	1,82	1,82	8,85	141
2005	5,53	1,76	2,05	9,07	142
2006	5,63	1,62	2,12	9,11	143
2007	5,67	1,68	2,15	9,14	143
2008	5,63	1,63	2,14	8,82	142
2009	5,62	1,59	2,05	8,76	141
2010	5,56	1,58	2,12	8,85	153
2011	5,56	1,56	2,15	8,91	152
2012	5,52	1,53	2,20	8,90	152

Извор: Economic Freedom of the World (2014), калкулациите се на авторот.

EFW индексот, или некоја од неговите области и компоненти, се почесто се користи во економските истражувања како израз за економската слобода, институционалниот капацитет, сопственичките права, јавната потрошувачка и сл. За илустрација, Хал и Лосон (Hall & Lawson, 2014) доаѓаат до сознание дека Индексот на економска слобода во светот (вклучувајќи ги овде и неговите компоненти) е цитиран, односно на него се повикуваат 402 труда кои се објавени во базата на индексирани журнари, „Social Science Citation Index (SSCI)“. Од овие, 198 труда ја користат оваа варијабла како предиктор во моделите кои ги развиваат. Малку постаро истражување за користењето на EFW како детерминанта на економскиот растеж и нерамномерноста на доходот е она на Бергрин (Berggren, 2003). Според него, EFW има капацитет да се развива како мерило на економската слобода од класична економска перспек-

тива и претставува солидно решение за воведување на варијабла која го претставува институционалното опкружување во економската анализа.

Еден од најраните обиди да се употреби EFW индексот како независна варијабла во модел кој го објаснува економскиот растеж, е оној на Истон и Вокер (Easton & Walker, 1997). Тие ги користат податоците за економска слобода од 57 земји објавени во овој извештај како егзогена детерминанта во нивниот модел. Друг автор кој се повикува на овој индекс е Досон (Dawson, 1998). Тој ја испитува поврзаноста меѓу институциите, инвестициите и растезот, и притоа како независна варијабла го користи EFW индексот, бидејќи истиот го третира како објективна мерка за институциите. Директната и индиректната поврзаност меѓу институциите, изразени преку EFW, и инвестициите и економскиот растеж се предмет на анализа и во други истражувања во оваа област (Gwartney, Holcombe & Lawson, 2006).

Понатаму, една група автори го истакнуваат значењето на EFW како соодветен избор за институционална варијабла, но понудуваат одредени предлози за негова модификација. Така, Роде и Кол (Rode & Call, 2012), применувајќи кластер анализа, понудуваат различна организација во рамки на EFW индексот. Тие ги прегрупираат четириесет и двете компоненти на индексот на економска слобода во пет нови подрачја. Во рамките на оваа нова организација, тие предложуваат кластер, кој го нарекуваат „Правна рамка и заштита на сопственичките права“. Според нив, во овој нов кластер би влегле дел од компонентите во втората област на EFW, комбинирани со дел од компонентите кои се однесуваат на бизнис регулацијата. Новиот кластер би содржел четиринаесет поткомпоненти. Емпириското истражување на овие автори потврдува дека вака иновираниот организациска структура обезбедува подобри предвидувања на просечниот растеж на БДП по глава на жител во анализираниот период од 1992 до 2007 година.

Иако третманот на EFW како егзогена варијабла во економските модели е речиси стандарден, сепак, постојат автори кои ги испитуваат EFW и EFWPR како зависна варијабла во нивните модели (Миџијава, 2013). Миџијава ги испитува детерминантите за појавата и еволуцијата на институцијата сопственичките права испитувајќи неколку алтернативни пристапи: економската теорија на растезот, културните разлики; историското влијание; поврзаноста со политичките институции и др.

2. Полити IV: Ограничување на извршните власти

Базата Полити IV (англ. Polity IV) е резултат на обемен истражувачки проект на Центарот за систематски мир од Виена, Вирџинија, под раководство на Маршал, Гур и Јегерс (Marshall, Gurr, & Jaggers, 2014). Оваа податочна база содржи информации за организацијата на власта, односно нејзиниот институционален дизајн во различни држави во светот. Овој научен проект започнува во 1960 година, но во него се вклучени податоци кои датираат и

назад до 1800 година (за селектиран број на држави). Последното издание на Полити IV извештајот е објавено во 2013 година и во него се вклучени податоци за институционалниот дизајн на власта на 167 земји во светот. Оваа база на податоци наоѓа посебна примена во истражувањата од областа на политичките науки, особено поради тоа што истата нуди пристап до голем број на институционални и политички варијабли и пристап до долги временски серии.

Индикаторите кои се изработуваат и објавуваат во Полити IV извештајот се организирани во четири групи на варијабли кои објаснуваат различни аспекти на демократските капацитети на државите. Првата група се однесува на институционализирање на изборот на извршните власти, во смисла на инволвираноста на егзекутивата во регулацијата, конкуренцијата и отвореноста на овие процеси. Втората група е хомогена и вклучува само една варијабла, со назив „Ограничување на извршните власти“. Наредната група се однесува на политичкиот натпревар во земјите ширум светот, како и серија прашањата поврзани со дејствувањето на опозицијата. Конечно, четвртата група во рамки на Полити IV содржи неколку концептуални варијабли.

Во истражувањата во областа на новата институционална економија, како репрезент на институционалниот капацитет на државите, односно заштитата на сопственичките права се користи варијаблата содржана во втората од горенаведените групи, која го претставува ограничувањето на извршните власти (*англ.* Executive constrains, код: XCONST). XCONST означува до која мера институционалните ограничувања при донесувањето одлуки ги ограничуваат моќите на извршните власти, без разлика дали истите се индивидуални или колективни (Marshall, Gurr, & Jaggers, 2014, p.24). Варијаблата се изразува на скала од 1 до 7, каде вредност 1 (еден) добиваат земји кај кои нема или има многу слаби ограничувања на извршните власти, додека вредност 7 (седум) примаат земјите кои имаат силни институционални правила за ограничување на моќта на извршната власт. Од технички аспект, треба да се напомене дека некои од опсервациите за земјите се кодирани како -66, -77 или -88. Овие ознаки се кодови кои се користат да ги означат периодите на политичка транзиција и трансформација.

Иако XCONST не ја претставува заштитата на сопственичките права на директен начин, сепак, постојат автори кои сметаат дека е добра апроксимација за истата цел (Acemoglu & Johnson, 2003; Glaeser et.al., 2004). Во посочените трудови, XCONST е употребена како независна варијабла во економски (етри)ски модел кој го испитува економскиот растеж и просперитет. Аргументацијата во прилог на овој избор се состои од тоа што големата и концентрирана политичка моќ, односно неможноста да се контролира егзекутивата создава реална опасност од злоупотреба на нивната моќ во насока на експропријација на приватната сопственост. Толкувањето е дека земјите кои имаат слаба контрола врз извршната власт истовремено имаат и кривка заштита на приватната сопственост.

Во наредната табела се презентирани сумарните статистики за XCONST варијаблата за периодот од 2000 до 2013 година. Колоните ги означуваат годините за кои се однесуваат податоците, аритметичката средина, стандардната девијација, и бројот на земји, соодветно (Напомена: Од калкулациите се исклучени опсервациите кои добиваат вредност -66, -77 или -88, поради погоре објаснета причина).

Табела 3: Сумарни статистики за XCONST индексот (2000 – 2013 година)

Година	Просек	Ст. Дев.	N
2000	4,720779	2,084793	154
2001	4,785714	2,092515	154
2002	4,846154	2,095014	156
2003	4,850649	2,091947	154
2004	4,902597	2,125997	154
2005	4,967949	2,080384	156
2006	5,012422	2,027892	161
2007	4,9875	2,034258	160
2008	5,018634	2,035534	161
2009	5,031056	2,013772	161
2010	5,04375	2,001091	160
2011	5,092593	1,964927	162
2012	5,13125	1,965494	160
2013	5,175	1,941114	160

Извор: Polity IV dataset (2014), авторски калкулации.

Доколку го погледнеме движењето на оваа варијабла низ времето (Слика 1), може да се заклучи дека просечната вредност на XCONST се зголемува, што може да биде сигнал за зголемување на контролата врз извршните власти на глобално ниво.

Слика 1: Просечни годишни вредности на XCONST (период: 2000 – 2013г.)

Извор: Polity IV dataset (2014), авторски калкулации.

3. Светски индикатори за управувањето: Владеење на правото

Проектот „Светски индикатори за управувањето“ (англ. World Governance Indicators, код: WGI) е извор на многу значајни и обилни податоци за оцена на институционалниот капацитет. Истражувачкиот проект е раководен од страна на Кауфман и Крај. Истиот вклучува податоци за 215 земји за периодот од 1996 до 2014 година.

WGI се состои од шест композитни индекси кои ги откриваат традициите и институциите преку кои се извршуваат авторитетите во дадена земја. Областите кои се вклучени во овој проект се следните: стабилност и одговорност, политичка стабилност и отсуство на насилство/тероризам, ефективност на владата, регулаторен квалитет, владеење на правото и контрола на корупцијата. Секоја од компонентите се изработува со користење на специфична статистичка методологија, наречена „модел на неопсервирани компоненти“. Подготовката на WGI вклучува податоци од повеќе од триесет различни извори кои ги рефлектираат перцепциите на јавноста за управувањето во земјата. Така, при изработката на оваа база се користат податоци кои се прибрани преку анкети на домаќинства и фирми, податоци набавени од комерцијални провајдери на информации, невладини организации и организации од јавниот сектор. Во согласност со користената статистичка методологија, на почетокот се доделуваат податоци од различните извори на секој од шесте агрегатни индикатори. Откако ќе се зададат вредностите, втората фаза од методологијата е прелиминарно конфигурирање на индивидуалните податоци на скала од 0 до 1. Последната фаза е конструирање на модел за креирање пондериран просек на индивидуалните индикатори за секој извор. Вака добиените композитни мерки се со стандарден нормален распоред, средина 0 (нула) и на скала од -2,5 до 2,5. Повисоките вредности означуваат подобар институционален капацитет. WGI се издаваат и во форма на перцентилен ранг од 0 (нула), што ја означува најниско рангираната земја, до 100 (сто), кој го означува највисокиот ранг.

Една од поткомпонентите на WGI, која е особено значајна за истражувањата во областа на институционалната економија е „Владеењето на правото“, (англ. Rule of Law, код: WGIROL). Не ретко, оваа варијабла е ползувана во различни економски трудови (Auer, 2013; Easterly & Levine, 2003; Rodrik, Subramanian & Trebbi, 2004) како варијабла која го опишува институционалниот капацитет на државите од аспект на заштитата на сопственичките права. Во оваа смисла, владеењето на правото (WGIROL) ги опфаќа „перцепциите за нивото до кое агентите имаат доверба и се придржуваат до правилата во општеството, посебно на квалитетот на исполнувањето на договорите, сопственичките права, полицијата и судовите, како и веројатноста за криминал и насилство“ (Kaufmann, Kraay, & Mastruzzi, 2010, p. 4). Поширокото толкување на WGIROL дозволува истата да биде користена како зависна или независна варијабла во економ(етри)ските модели како мерило за заштита на сопстве-

ничките права. Во табелата што следува се прикажани сумарните статистики за овој индекс во периодот од 1996 до 2013 година.

Табела 4: Сумарни статистики за WGIROL индексот (1996 – 2013 година)

Година	Просек	Ст. Дев.	Мин	Макс	N
1996	-0,03	1,00	-2,23	1,91	199
1998	-0,03	1,00	-2,31	1,97	199
2000	-0,03	1,00	-2,31	1,94	201
2002	-0,03	1,00	-1,91	1,92	201
2003	-0,04	1,00	-2,11	1,96	203
2004	0,00	1,00	-2,32	1,99	210
2005	0,00	1,00	-2,21	1,97	210
2006	0,00	1,00	-2,55	1,98	210
2007	0,00	1,00	-2,62	2,00	210
2008	0,00	1,00	-2,67	1,96	209
2009	0,00	1,00	-2,50	1,97	212
2010	0,00	1,00	-2,45	1,98	212
2011	0,00	1,00	-2,36	1,96	214
2012	0,00	1,00	-2,45	1,95	212
2013	0,00	1,00	-2,44	1,97	212

Извор: Worldwide Governance Indicators Dataset, калкулациите се на авторот.

4. Меѓународен водич за ризик на земјите:

Ризик од експропријација

Меѓународниот водич за ризик на земјите (*англ.* International country risk guide, код: ICRG) е подготвен и објавен од страна на групацијата ПРС, која претставува приватна групација специјализирана за оценка на ризици. Водичот се изработува од 1980 година и во него се објавуваат податоци за 140 развиени и земји во развој. Во рамки на овој извештај се вклучени околу триесетина различни ризици кои ги тангираат економиите.

Квантификацијата на заштитата на правата на сопственост, посебно приватната сопственост, директно е поврзана со ризикот за експропријација. Пресметката на овој ризик е вклучена во Водичот (*англ.* Risk of expropriation, код: ROE). Предноста на овој индикатор е тоа што истиот „нуди субјективна оценка на ризикот во различни земји од целосна конфискација и присилна национализација на приватните странски инвестиции и имот“ (Bennett et al., 2014, p. 2). Варијаблата ROE се базира врз основа на експертски мислења и анализа на економски и политички податоци. Скалата на која се изразува е од

1 до 10, каде со 1 (еден) се означува висок ризик и слаба заштита на сопственоста и инвестициите, додека 10 (десет) означува силна заштита на правата.

Интересно е да се напомене дека ICRG се користи и како основа за изработка на регионални индекси кои означуваат институционален капацитет за мерење на правното опкружување и заштитата на правата од сопственост. За илустрација, го издвојуваме Канадскиот индекс за сопственички права, лансиран од Фронтнер центарот за јавни политики. Со овој индекс се прави обид да се претстават локалните специфики на различните организациони единици на власта во Канада, со посебен фокус на тешкотиите за регистрирање или трансфер на сопственоста, ризикот од експропријација, одземањето на градежното земјиште, моќта на единиците на локалната самоуправа, конфискација, заштита на загрозени видови, културно наследство и наследување на сопственоста.

Употребата на ризикот од експропријација како мерка за институционалната заштита на правата на сопственост не е новина во истражувањата во областа на новата институционална економија. Уште повеќе, авторитетите во оваа област го посочуваат горенаведениот индикатор како една од подобрите мерки за заштитата на сопственичките права (Hall & Jones, 1999; Acemoglu, Johnson, & Robinson, 2001; Acemoglu & Johnson, 2003). Така, Хал, Собел и Краули ја испитуваат поврзаноста меѓу производот по работник како зависна варијабла и физичкиот и човечкиот капитал коригирани со ROE, притоа користејќи неколку контролни варијабли (Hall, Sobel, and Crowley, 2010).

Кнак и Кифер (Knack, 1996; Knack & Keefer, 1995), од друга страна, користат неколку компоненти од ICRG: квалитетот на бирократијата, корупцијата, владеењето на правото, ризик од експропријација на приватните инвестиции, непочитување на договорите од страна на владите. Тие ги трансформираат првите три варијабли, и вака додадената вредност ја користат како мерило за заштитата на правата на сопственост. Слично на нив постапуваат и Гвартни, Холкомб и Лосон (Gwartney, Holcombe & Lawson, 2004), кои ги изразуваат сопственичките права како просечна вредност од три компоненти: ризик од експропријација, ризик од непочитување на договорите и присуство на владеење на правото.

Понатаму, одредени автори го користат ризикот од експропријација како зависна променлива во економските модели. Овде би ги издвоиле Вилијамсон и Керекес (Williamson & Kerekes, 2011) кои ја испитуваат поврзаноста меѓу сопственичките права, од една страна, и формалните и неформалните институции, од друга.

5. Индексот за економска слобода: Сопственички права

Индексот за економска слобода (*англ.* Index for Economic Freedom, код: IEF) е публикуван од страна на фондацијата Херитиџи, во соработка со Вол Ст-

рит журнал. Иако називот на овој индекс е доста сличен со индексот објавен од страна на Фрејзер институтот (Види дел 1. Економска слобода на светот), сепак, постојат значителни разлики околу опфатот и методологијата за нивна пресметка. Индексот за економска слобода прикажува четири призми на овој либерализам: владеење на правото (сопственичките права и слободата од корупција), наметнувањето и големината на владата (фискалната слобода и владината потрошувачка), регулаторната ефикасност (слободата на бизнисот, слободата на работната сила и монетарната слобода) и отвореноста на пазарите (слободата за размена, инвестициската слобода и финансиската слобода). Така, овој извештај се состои од вкупно десет варијабли кои се однесуваат на економската слобода. Последното издание на извештајот (Miller & Kim, 2016) вклучува анализа на економските политики и институции во 186 земји и територии во светот. Методологијата за прикажување на различните компоненти во извештајот е следната: на почетокот се доделува оценка за земјите (на скала од 0 до 100) за секоја од десетте компоненти вклучени во индексот, а потоа овие вредности се впросечуваат (со еднаков пондер).

Од аспект на новата институционална економија, посебно интересна е првата област од овој извештај, владеење на правото, посебно првата компонента во рамките на оваа област – сопственички права. Оваа категорија претставува „квалитативна проценка на степенот до кој правната рамка на земјата им овозможува на поединците слободно да акумулираат приватна сопственост, заштитена со јасни закони кои се спроведуваат ефикасно од страна на владата“ (Miller & Kim, 2015, p. 475). За пресметка на оваа оценка, Херитиџ фондацијата разгледува перцепции по однос на неколку основи: правна заштита на сопственоста, ефикасноста на судскиот систем во поглед на решавање на споровите, можноста за постоење корупција, можноста за експропријација на имотот, влијанието на извршната власт и останатите власти врз работењето на судството и можноста на индивидуите и бизнисите да ги исполнуваат договорите. Земјите добиваат вредности на оваа варијабла од 0 до 100, каде повисокиот резултат означува поефикасна правна и практична заштита на сопственоста.

Табела 5: Сумарни статистики за IEFPR индексот (1996 – 2016 година)

Година	Просек	Ст. Дев.	Макс.	Мин.	N
1995	56,23762	20,33969	90	10	101
1996	55,88652	22,36295	90	10	141
1997	55,7047	22,66844	90	10	149
1998	53,67742	23,41105	90	10	155
1999	53,0625	23,65892	90	10	160
2000	52,1875	23,59703	90	10	160
2001	51,74194	24,55178	90	10	155
2002	48,78981	23,9484	90	10	157
2003	48,59873	23,76322	90	10	157
2004	47,87097	23,76801	90	10	155
2005	47,03226	23,99064	90	10	155
2006	46,56051	24,09153	90	10	157
2007	45,6051	24,18777	90	10	157
2008	45,6051	24,30674	90	10	157
2009	44,02235	24,40343	95	5	179
2010	43,82682	24,03224	95	0	179
2011	43,60335	23,79109	95	5	179
2012	43,37989	23,98855	95	5	179
2013	42,97222	24,32725	95	5	180
2014	42,62431	24,54344	95	5	181
2015	42,18232	24,96809	95	5	181
2016	42	24,83713	95	5	181

Извор: Heritage Foundation: Index of Economic Freedom, калкулациите се на авторот.

Како и кај претходните мерила, во продолжение е даден табеларен приказ за сумарните статистики за вредноста на сопственичките права во рамки на Индексот на економска слобода во светот. Податоците се однесуваат на периодот од 1995 до 2016 година. Од табелата може да се забележи дека бројот на земји кои се вклучуваат при подготовката на овој индекс се зголемува. Така, денес овој извештај опфаќа речиси двојно повеќе земји споредено со 1995 година. Како последица на проширувањето на популацијата, може да забележиме дека средната вредност на индексот перманентно се намалува. Имено, проширувањето на листата на земји значи вклучување на земји кај кои или отсутствуваат институции кои гарантираат заштита на сопственичките права или истите се во многу лоша состојба. До сличен заклучок може да дојдеме доколку ја погледнеме петтата колона од Табела 5, каде е претставена

минималната реализација на индексот во тековната година. Евидентно е дека во периодот од 1995 до 2008 година најниско оценетите земји од аспект на заштитата на сопственоста добивале вредност 10. Од 2008 година наваму, најниската реализација изнесува 5, што значи дека во базата се вклучени земји кај кои речиси не постои никаква заштита на правото на сопственост.

6. Меѓународен индекс на сопственички права

Најновиот извештај кој се однесува на анализираната проблематика во овој труд е Меѓународниот индекс на сопственички права (англ. International Property Rights Index, код: IPRI). Индексот прв пат е публикуван во 2007 година од страна на Алијансата за сопственички права, а е инициран и се објавува под менторство на Хернандо де Сото. Главната разлика меѓу овој индекс и сите претходно презентирани индикатори е тоа што во фокусот на Меѓународниот индекс на сопственички права се сместени сопственичките права, нивната заштита и соодветното правно опкружување, што не беше случај кај претходните индекси, каде заштитата на сопственоста беше претставена како компонента или, уште почесто, поткомпонента во рамки на некоја од областите во извештаите.

Овој индекс е составен од три главни области: правно и политичко опкружување, стварни сопственички права и права од интелектуална сопственост. Во областа правно и политичко опкружување се прибираат податоци за контрола на корупцијата, независноста на судството, политичката стабилност и владеењето на правото. Стварните политички права ги опфаќаат пристапот до заеми, заштитата на стварните права и регистрирање на сопственоста. Правата од интелектуална сопственост, пак, се однесуваат на повреда на авторските права и заштитата на правата од интелектуална сопственост. Индексот се изразува на скала од 1 до 10, каде повисоките вредности означуваат поголема заштита на правата. Сумарните статистики за опис на овој индекс се дадени во табелата што следи.

Табела 6: Сумарни статистики за IPRI индексот (2008–2013 година)

Правно окружување					
	Просек	Ст. Дев.	Макс.	Мин.	N
2008	5,17	1,79	9,05	1,60	194
2009	5,17	1,78	8,95	1,80	195
2010	5,15	1,78	8,90	1,43	199
2011	5,07	2,00	9,80	1,60	199
2012	5,06	2,00	9,90	1,60	198
2013	5,14	1,79	8,90	1,63	197
Стварни сопственички права					
	Просек	Ст. Дев.	Макс.	Мин.	N
2008	6,53	1,08	8,90	4,05	126
2009	6,34	1,01	8,53	3,75	126
2010	6,19	0,95	8,33	4,00	132
2011	6,16	0,98	8,43	3,37	135
2012	6,18	0,96	8,30	3,33	140
2013	6,16	0,94	8,17	3,53	142
Права од интелектуална сопственост					
	Просек	Ст. Дев.	Макс.	Мин.	N
2008	6,22	1,59	9,10	3,15	98
2009	5,37	1,64	8,53	2,25	117
2010	5,31	1,64	8,50	2,30	122
2011	5,34	1,63	8,57	1,70	124
2012	5,40	1,59	8,60	1,95	127
2013	5,43	1,58	8,57	2,25	127

Извор: International Property Rights Index dataset, калкулациите се на авторот.

Со последните неколку години се објавија неколку студии кои го користат IPRI како варијабла при истражувањата (Berechet, 2014; Wong & Work, 2014).

7. Концептуални проблеми поврзани со мерењето на сопственичките права

Сепак, користењето на претходно претставените индекси, односно индикатори како показатели за степенот до кој се заштитени приватната сопстве-

ност и/или сопственичките права во земјите во светот може да биде проблематично поради неколку причини.

Прво, овие мерила во економската литература се употребени со цел да се прикаже една од базичните формални институции во пазарните економии – правото на сопственост. Новата институционална економија изобилува со различни дефиниции кои ги определуваат институциите, но, сепак, една од општо прифатените дефиниции на која се повикуваат поголемиот дел од авторите во оваа област е онаа на Даглас Норт, кој екстензивно ги толкува институциите како „правила на играта, ограничувања создадени од луѓето со цел да го обликуваат нивното однесување, односно меѓусебната интеракција“ (North, 1994, p. 361). Една од суштинските карактеристики на институциите, без разлика дали истите се од формална или неформална природа, е нивната стабилност, односно непроменливост во текот на времето. Така, според Вилијамсон, неформалните институции (јазикот, нормите, обичаите, религијата) се карактеризираат со особена инертност и промените кај овие ограничувања се случуваат на периоди од стотици до илјадници години. Од друга страна, формалните институции, каде ги вбројуваме и сопственичките права, имаат релативно побрза динамика на промена споредено со претходната група, бидејќи кај нив промените настануваат на секои десет до сто години (Williamson, 2000, p. 597). Сепак, доколку се навратиме на сумарните статистики за индикаторите за заштита на правата на сопственост, можеме да забележиме дека кај нив промените се евидентираат секоја година. Ваквиот заклучок е во спротивност и на Нортовата и Вилијамсоновата констатација дека формалните институции се релативно стабилни и неподложни на чести промени, што, пак, од друга страна, го отвора прашањето дали е оправдано да ги користиме горенаведените мерила како апроксимација за институциите и институционалното опкружување во земјите во светот. Овој став го делат и дел од останатите авторитети во областа, и кои ја преиспитуваат валидноста на индикаторите како мерка за институциите, објаснувајќи дека вака претставените мерила повеќе ги изразуваат економските или политичките исходи, а не перманентните правила, процедури и норми кои обезбедуваат контрола на суверенот (Glaeser et al., 2004, p. 276).

Понатаму, втора дилема околу користењето на вака дефинираните мерила е дали истите можат да бидат претпоставени дека се приказ на институциите во конкретни земји, или, пак, истите претставуваат резултат од човековото дејствување кое е ограничено преку институциите. Практично, оваа дилема се сведува на тоа дали презентираниите индикатори претставуваат институции, во согласност со дефиницијата на Норт, или истите претставуваат резултати од водењето на одредени политики. Ќе употребиме еден хипотетички пример за илустрација на овој проблем. Да претпоставиме дека во земјата постои диктатура како облик на владеење, и доколку во истата таа земја диктаторот одлучи дека е важно да ги почитува правата на сопственост, тогаш најголем број од индикаторите кои беа презентирани претходно ќе доби-

јат високи (позитивни) вредности за оценка на заштитата на сопственоста. Овде се поставува прашањето дали изолираното користење на индикаторите може да биде наведувачко во смисла да манипулира со вистинската слика за квалитетот на институциите, односно институционалното опкружување.

Дополнителна тешкотија претставува и оскудноста на податоци и кратките временски серии кои се достапни за одредени земји. Вообичаено, земјите кај кои постои етаблирана правна традиција изобилуваат со податоци за институционалниот капацитет и заштитата на сопственичките права. Во оваа група ги вбројуваме западноевропските држави, Соединетите Американски Држави, Канада, Австралија, Нов Зеланд, Јапонија и др. Горе посочениот проблем е акутен кај земјите кои вообичаено поминуваат или поминувале низ процес на транзиција и земји кои имаат ниска отчетност како принцип на публикување податоци. Во оваа група на земји би ги сместиле и поголемиот дел од земјите од Западен Балкан, вклучувајќи ја овде и Република Македонија, каде временските серии за најголемиот број на индикатори се релативно кратки (околу десетина опсервации по земја). Ова, пак, од друга страна, ја усложнува можноста да бидат направени посериозни анализи кои би ја испитувале заштитата на сопственоста или нејзиното влијание врз економските перформанси на посочените држави.

На крај, сметаме дека постои простор за подобрување на методологијата за прибирање податоци и изработка на индикаторите. Имено, како што претходно беше посочено, дел од овие индикатори се изработуваат и пресметуваат врз база на примарни и секундарни податоци прибрани или објавени од страна на различни релевантни агенции. Проблемот при употребата на примарните извори е поврзан со можноста за субјективизам и пристрасност при одговарање на прашалниците. Од друга страна, пристапот до секундарни податоци често пати може да биде ограничен. Овој проблем е посебно актуелен во посиромашните земји поради постоењето на нефункционални статистички бироа.

Еден од начините како да се надминат посочените слабости на презентирани мерки е да се пристапи кон нивна континуирана оценка, ревизија и модификација. Еден од поновите обиди да се оценат и систематизираат варијаблите кои го изразуваат институционалниот капацитет е оној на Кунчиќ (Kunčič, 2013). Неговиот потфат се состои во тоа што ја ревидира поновата литература од областа на новата институционална економија и прави обид да ги класифицира различните индекси и варијабли кои се креирани од самите автори во истражувањата во неколку групи на институции: правни институции, економски институции и регулаторен квалитет. Понатаму, евалуацијата на различните мерки на институционална заштита на сопственоста како предиктор на економскиот растеж е презентирана кај Бенет, Фарија, Гвартни и Моралес (Bennet et al., 2014). Овде авторите се осврнуваат на четирите најзастапени мерки за институционална заштита на сопственоста (EFW, IEF, Polity IV и WGI), ги посочуваат нивните предности и слабости и ја оценуваат

нивната способност да ги предвидат и објаснат разликите во нивоата на БДП по глава на жител меѓу земјите во светот. Нивната анализа покажува дека дел од компонентите на EFW, IEF и WGI се солидни предиктори на економскиот растеж, додека Полити IV во голема мера зависи од спецификациите на истражуваниот модел.

8. Заклучни согледувања за мерењето на правата на сопственост

Анализата на алтернативните индикатори за квалитетот на заштита на сопственичките права резултираше со неколку заклучоци.

Прво, евидентен е зголемениот интерес кај теоретичарите и истражувачите од областа на новата институционална анализа за квантификација на заштитата на сопственоста и нејзино вклучување во економ(етри)ските модели како варијабла која ги изразува формалните институции. Речиси сигурно е дека во перспектива ќе се испитуваат и дополнителни аспекти на сопственичките права, како и нивното влијание врз различни сфери на општествено-економскиот живот. Ваквиот тренд во литературата од областа го оценуваме како позитивен, поради можноста која ја создава за објективно и вредносно неутрална анализа на институциите и политиките.

Понатаму, сметаме дека квантифицираниот начин на прикажување на заштитата на правата ја олеснува можноста за меѓународна и интертемпорална компарација на заштитата, а истовремено е корисен за оценка на различните економски исходи поврзани со различните сетови на сопственички права.

Иако употребата на овие индикатори треба да биде проследена со исклучителна внимателност поради бројните концептуални и методолошки проблеми, сепак, нивната појава и користење ја оценуваме како позитивна појава. Постојаното иновирање на презентираниите индикатори преку подобрување на методологијата за нивна пресметка, начинот на прибирање на податоците и опфатноста на самите индикатори, како и лансирањето на нови индикатори (како, на пример, ИПРИ) е дополнителна потврда дека економската научна јавност го прифаќа и охрабрува ваквиот начин на прикажување на заштитата на сопственичките права.

Листа на референци

- Acemoglu, Daron, and Simon Johnson. National Bureau of Economic Research .2003. *Unbundling institutions* (Working Paper 9934). Accessed 16 April 2016. <http://www.nber.org/papers/w9934.pdf>
- Acemoglu, Daron, Johnson, Simon, and James Robinson A. 2001. "The colonial origins of comparative development: an empirical investigation". *American Economic Review* 91(5): 1369-1401.

- Auer, Raphael A. 2013. "Geography, institutions, and the making of comparative development." *Journal of Economic Growth* 18(2): 179-215.
- Bennett, Daniel L., Faria, Hugo Joaquin, Gwartney, James D., and Daniel Morales R. "Evaluating alternative measures of institutional protection of private property and their relative ability to predict economic development". *Journal of Private Enterprise*, Forthcoming (2014). Available at SSRN:<http://ssrn.com/abstract=2451143> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2451143>
- Berechet, Cristina. 2014. "Case Study on Spain - Legal and Political Environment in Spain". Accessed 10 March 2016. <http://internationalpropertyrightsindex.org/spain>
- Berggren, Niclas. 2003. "The benefits of economic freedom: A survey." *Independent Review* 8(2): 193-211.
- Dawson, John W. 1998. "Institutions, investment, and growth: New cross-country and panel data evidence." *Economic Inquiry* 36 (4): 603-619.
- Easterly, William, and Ross Levine. 2003. "Tropics, germs, and crops: How endowments influence economic development." *Journal of Monetary Economics* 50(1): 3-39.
- Easton, Stephen T., and Michael Walker A. 1997. "Income, growth and economic freedom." *American Economic Review* 87(2): 328- 332.
- Glaeser, Edward L., La Porta, Raphael, Lopez-de-Silanes, Florencio, and Andrei Shleifer. 2004. "Do institutions cause growth?" *Journal of Economic Growth* 9(3): 271-303.
- Gwartney, James D., Holcombe, Randall G., and Robert Lawson A. 2004. "Economic Freedom, Institutional Quality, and Cross-Country Differences in Income and Growth." *Cato Journal* 24(3): 205-233.
- Gwartney, James D., Holcombe, Randall G., and Robert Lawson A. 2006. "Institutions and the impact of investment on growth." *Kyklos* 59(2): 255-73.
- Gwartney, James D., Lawson, Robert A., and Joshua Hall .2014. *Economic Freedom of the World Annual Report*. Vancouver: Fraser Institute, (annual).
- Gwartney, James D., Lawson, Robert A., and Joshua Hall .2015. *Economic Freedom of the World Annual Report*. Vancouver: Fraser Institute, (annual).
- Hall, Joshua C., and Robert Lawson. 2014. "Economic freedom of the world: An accounting of the literature." *Contemporary Economic Policy* 32(1): 1-19.
- Hall, Joshua C., Sobel, Russel S., and George R. Crowley. 2010. "Institutions, Capital and Growth." *Southern Economic Journal* 77(2): 385-405.
- Hall, Rorert E., and Charles I. Jone. 1999. "Why do some countries produce so much more output per worker than others?" *Quarterly Journal of Economics* 114(1): 83-116.
- Miller, Terry, and Anthony B. Kim. Heritage Foundation (Washington, D.C.), and Wall Street Journal (Firm). 2016. *The index of economic freedom*. Washington, D.C.: Heritage Foundation.
- Kaufmann, Daniel, Kraay, Aart, and Massimoo Mastruzzi. The World Bank, Development Research Group. 2010. *The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues*. Available at: www.govindicators.org
- Knack, Stephen, and Philip Keefer. 1995. "Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures." *Economics and Politics* 7(3): 207-27.
- Knack, Stephen. 1996. "Institutions and the convergence hypothesis: the cross-national evidence." *Public Choice* 87(3-4): 207-28.
- Kunčič, Aljaž. 2013. "Institutional quality dataset." *Journal of Institutional Economics* 10(1): 135-161.
- Marshall, Monty G., Gurr, Ted R., and Keith Jagers. 2014. *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions: 1800-2013*. Vienna, VA: Center for Systemic Peace.

- Mijiyawa, Abdoul. 2013. "Determinants of property rights institutions: Survey of literature and new evidence." *Economics of Governance* 14(2): 127-183.
- North, Douglas. C. 1994. "Economic performance through time (Nobel Prize Lecture)." *American Economic Review* 84(3): 359-368.
- Rode, Martin, and Coll, Sebastian. 2012. "Economic freedom and growth: Which policies matter the most?" *Constitutional Political Economy* 23(2): 95-133.
- Rodrik, Dani, Subramanian, Arvind, and Francesco Trebbi. 2004. "Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development". *Journal of Economic Growth* 9(2): 131-165.
- Williamson, Claudia, and Carrie B. Kerekes. 2011. "Securing private property: Formal versus informal institutions." *Journal of Law and Economics* 54: 537-572.
- Williamson, Oliver. E. 2000. "The new institutional economics: taking stock, looking ahead." *Journal of Economic Literature* 38(3) : 595-613.
- Wong, Michael and Andrew Work. 2014. *Case Study on Hong Kong: Intellectual Property Rights System in Hong Kong*. Accessed 16 March 2016. <http://internationalpropertyrightsindex.org/hongkong>

Katerina Shapkova, Ph.D.

Assistant Professor

Measuring protection of property rights: review of indicators used in new institutional economics literature

Summary

The paper synthesizes the indicators used in the new institutional economics as measurements for the institutional quality of protection of property rights. Six different indicators that are published periodically by international research centers or organizations specialized in the field of measuring the institutional capacity are presented. For each indicator information are provided concerning the issuer, the length of time series and the participating countries and territories in the analysis, the methodology applied, summary statistics and survey of the academic works that use the corresponding variables. At the end, a short critical discussion is moved around open dilemmas about quantification of the protection of property rights.

Key words: property rights; indicators; institutions; economic freedom.

JEL codes: E02; P14.